

RENÉ DEKKERS
RECHTSHISTORICUS — COMPARATIST — CIVILIST
(27 november 1909 - 22 oktober 1976)

door

D. HEIRBAUT
Gent

1. Eigenlijk had de ondertitel van deze korte biografische nota over René Dekkers moeten luiden: een veelzijdig topjurist. Jammer genoeg was deze omschrijving reeds gebruikt om in een ander artikel in dit nummer Meijers te typeren. Dat doet echter niets af aan de realiteit dat ook Dekkers een veelzijdig topjurist is geweest. De overgrote meerderheid der juristen is reeds tevreden als ze op één terrein een mooie carrière kunnen uitbouwen; dat geldt niet voor Dekkers. Hij startte zijn loopbaan als rechtshistoricus, maar eindigde ze als comparatist en desondanks is hij bij het grote publiek vooral bekend gebleven als civilist. Dekkers was niet zomaar actief op al deze terreinen, telkens weer slaagde hij erin publicaties te produceren die én door hun omvang én door hun kwaliteit indruk maakten en maken. De vaststelling dat hij een duizendpoot was, wordt overigens niet alleen geïllustreerd door zijn betrokkenheid bij meerdere takken van de rechtswetenschap. Ook binnen elk van zijn onderzoeksgebieden behandelde hij meer dan één onderwerp. Zo omvat zijn rechtsvergelijkend onderzoek algemene werken, maar net zo goed studies over het recht in de Sovjet-Unie, het recht in China of het Bantoerecht. Bovendien schreef hij ook nog kleinere publicaties op andere terreinen, zoals het internationaal privaatrecht.

2. Overloopt men de bibliografie van Dekkers, dan rijst spontaan de vraag hoe hij al deze verschillende onderwerpen kon beheersen. De verbazing neemt nog toe bij een overzicht van zijn loopbaan, waaruit blijkt dat eigenlijk zijn gehele leven in het teken stond van de veelzijdigheid. Het begon reeds bij zijn geboorte in Antwerpen in 1909. Vader was een Nederlander, moeder een Amerikaanse, een grootmoeder was Iers, een grootvader Duits en verder in de stamboom waarden nog Franse Hugenoten rond. In die omstandigheden is het begrijpelijk dat Limpens over hem schrijft: „Gelukkig maar voor ons dat hij onder de bekoring kwam van een Belgische medestudente”.

Die vond hij tijdens zijn studies aan de Université Libre de Bruxelles, waar hij op tweeëntwintigjarige leeftijd het diploma van doctor in de rechten (het equivalent van de huidige licentiaatstitel) behaalde met de grootste onderscheiding. Al meteen werd hij aan zijn *alma mater* assistent voor Romeins recht en amper drie jaar later behaalde hij reeds zijn aggregatie voor het hoger onderwijs (het equivalent van het huidige doctoraat op proefschrift) met een werk over de fictie in het Romeins recht. Terloops was hij ook nog licentiaat in het zeerecht geworden en had hij nog enige buitenlandse studiereizen ondernomen. De snelheid waarmee een en ander gebeurde, valt gemakkelijk te verklaren. Reeds bij zijn aanstelling als assistent voorzag men dat Dekkers Georges Cornil zou opvolgen als hoogleraar Romeins recht. In afwachting van zijn promotie doceerde een andere collega, Jean Van Rhijn, tijdelijk deze cursus. Dat kon niet blijven duren, zodat Dekkers kort na zijn promotie docent Romeins recht werd aan de Letterenfaculteit van Brussel. Deze cursus gaf hij trouwens kort daarop, bij de verdubbeling van zijn faculteit, ook in het Nederlands.

3. Zijn buitengewone kwaliteiten kregen al vlug erkenning. In 1939 kreeg hij de Lucien Champion-prijs, in 1941 werd hij gewoon hoogleraar en in 1940 werd hij secretaris van de rector van de Université Libre. Dat laatste was misschien niet de grootste, maar zeker de lastigste eer, want Dekkers kreeg de taak de onderhandelingen met de Duitse bezetter te voeren. Toen diens eisen onaanvaardbaar bleken, sloot de universiteit en was Dekkers één van de professoren die in die moeilijke omstandigheden verder voor de studenten probeerde te zorgen. Deze Brusselse carrière kreeg een Gentse tegenhanger, toen Dekkers vanaf 1946 ook in Gent gewoon hoogleraar voor Romeins recht werd aan de Letterenfaculteit. Ook hier rees zijn ster snel. Een paar jaren later was hij reeds decaan en in 1950 was het zelfs de bedoeling dat hij te Gent rector zou worden. De prins-regent had het benoemingsbesluit reeds ondertekend, maar het werd niet uitgevoerd omdat aan dit regentschap al een dag later een einde kwam. Dit was overigens de tweede keer dat Dekkers een belangrijke benoeming misliep, want bij de oprichting van de Raad van State had men aan hem gedacht om aan het hoofd van deze nieuwe instelling te staan. Die benoeming ging niet door omdat hij nog te jong bevonden werd.

4. Merkwaardig voor deze grote jurist is dat hij pas in 1955 een leeropdracht verkreeg aan de rechtsfaculteit. In dat jaar volgde hij in Gent Kluyskens op, zodat hij nu ook burgerlijk recht en de burgerlijke procedure doceerde. Zijn administratieve kwaliteiten wisten ook

zijn collega's-juristen te bekoren, zodat hij ook decaan werd van de Gentse rechtsfaculteit (Hoeveel professoren zijn ooit decaan geweest in twee zo verschillende faculteiten?). Rector werd hij uiteindelijk ook nog, maar dan van de Universiteit van Lubumbashi van 1966 tot 1970. Tussen al die bestuursopdrachten door nam Dekkers ook nog deel aan uitwisselingsprogramma's in China en de Sovjet-Unie, richtte hij een centrum op voor de studie van de Oosterse staten, gaf hij gastcolleges in Lubumbashi en werd hij werkend lid van de Klasse der Letteren van de Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Met de jaren groeide ook zijn leeropdracht. Romeins recht verdween daaruit, maar in de plaats kwamen heel wat andere cursussen, zoals volkenrecht, rechtsfilosofie, rechtsgeschiedenis en rechtsvergelijking. Toen hij in 1976 overleed had hij een twintigtal vakken gedoceerd.

5. In het licht van Dekkers' onderwijs- en bestuursactiviteiten aan de Gentse en, na de splitsing, de Nederlandstalige en de Franstalige Brusselse universiteiten, kan de verbazing over zijn enorme wetenschappelijke productie alleen maar toenemen. Die is trouwens zo omvangrijk dat hier enkel de hoofdlijnen en de belangrijkste werken kunnen vermeld worden.

6. Gezien Dekkers begon als rechtshistoricus, dient een overzicht van zijn wetenschappelijke publicaties daarmee aan te vangen. Zoals te verwachten viel, kan zelfs in dit deelterrein van het recht Dekkers niet in één vakje geduwd worden. Zijn proefschrift *La fiction juridique. Etude de droit romain et de droit comparé* (1935) is nog sterk beïnvloed door de opvattingen van zijn voorganger als hoogleraar Romeins recht, Georges Cornil. De Duitse pandektisten hadden in de negentiende eeuw een schitterende rechtswetenschap uitgebouwd, die zij Romeins recht noemden, maar die nog maar weinig met het recht van de Romeinen te maken had. Cornil en zijn medestanders wouden, in tegenstelling daarmee, het ware Romeins recht bestuderen, los van de latere toevoegingen. Deze neo-humanisten hadden dan ook een zekere minachting voor de latere periodes, inzonderheid de Middeleeuwen. In het werk van de jonge Dekkers weerklinkt een perfecte echo van hun opvattingen. Hij springt in zijn studie van de fictie van Justinianus in de zesde eeuw naar Pothier in de achttiende. De juristen daartussen waren immers slechts: „*esprits manquants de force et de fraîcheur*”.

7. Helemaal anders was het gesteld in zijn volgende groot werk, *La lésion énorme*, al verscheen dat amper twee jaar later. Bij zijn studie

van de benadeling legt Dekkers nu plots de nadruk op de bronnen uit de Middeleeuwen en de Moderne Tijden. Diezelfde juristen die hij nog niet zo lang geleden verketterde, kwamen nu op het voorplan. In plaats van het zuivere Romeins recht benadrukte hij nu het *ius commune*, het Romeins recht van na de Romeinen. Het wordt minder belangrijk te weten wat nu precies het Romeins recht was in de klassieke oudheid, dan wel het Romeins recht te kennen dat ons recht beïnvloed heeft, en dat is uiteraard het latere Romeins recht. Hoezeer Dekkers de latere juristen begon te achten, bleek ook uit zijn *Het humanisme en de rechtswetenschap in de Nederlanden* (1938), waarin hij een vijftal zestiende-eeuwse juristen uit de Lage Landen beschrijft.

8. Dekkers was reeds geëvolueerd van een studie van het antieke naar het latere Romeins recht, toen hij in 1949 nog een stap verder zette. Samen met John Gilissen vatte hij het stoutmoedige plan op voor een grootse geschiedenis van het Belgisch recht. Naast Romeins recht zou nu dus ook het niet-Romeins recht van onze gewesten aan bod komen. Gilissen zou gewoonte en wetgeving behandelen en Dekkers rechtspraak en rechtsleer. Als voorstudie voor zijn groot werk over de oude rechtsleer publiceerde Dekkers in 1951 zijn *Bibliotheca Belgica Juridica. Een bio-bibliographisch overzicht der rechtsgeleerdheid in de Nederlanden van de vroegste tijden af tot 1800*. Dit overzicht van de oude rechtsgeleerden is zonder meer onmisbaar voor wie de geschiedenis van het Belgische en het Nederlandse recht wil bestuderen. Het wordt nog altijd veel gebruikt en is, gezien de grote vraag ernaar, nog onlangs herdrukt. Het is de zoveelste illustratie van Dekkers' werkkraacht. Nu zou geen individu het nog aandurven een dergelijk werk te schrijven, laat staan in de drie jaar die Dekkers slechts nodig had. Dekkers kon dit alleen maar omdat hij niet geheel volgens de regels van het historisch onderzoek werkte. Hij gebruikte betrouwbaar en onbetrouwbaar materiaal door elkaar zonder het kaf van het koren te scheiden, zodat men zijn *Bibliotheca* best met enige voorzichtigheid gebruikt. Het siert hem dat hij zich van zijn beperkingen bewust was. In een brief aan zijn kompaan Gilissen schreef hij: „*j'ai perdu l'enthousiasme que j'éprouvais... pour les études d'ancien droit belge... j'éprouve constamment l'infériorité résultant de ce que je n'ai pas de préparation d'historien*”. Achteraf bekeken, lijkt dit overdreven. Dekkers was niet opgewassen tegen de taak die hij zichzelf gesteld had, maar dat was vooral omdat hij en Gilissen te ambitieus geweest waren. Het Comité voor Rechtsgeschiedenis van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten heeft

het plan van Dekkers en Gilissen voor een grote geschiedenis van het oude Belgisch recht overgenomen. Ondertussen beseft ook dit Comité dat, zelfs met vereende krachten, een dergelijk werk meerdere generaties zal vergen. Dekkers was duidelijk te streng voor zichzelf geweest. Hoe dan ook, hij keerde zich af van de rechtsgeschiedenis en, op enige oppervlakkige artikelen na, zou hij na 1951 op dit vlak niet veel meer schrijven.

9. In de reeds vermelde brief aan Gilissen bekende Dekkers zich tot een nieuwe liefde: „*je me suis plongé... dans des études de droit comparé qui m'ont fait sentir que telle était, décidément, ma véritable voie... Je désire employer mon bagage romaniste et civiliste dans le droit comparé*”. Zoals dat laatste aangeeft, bleef toch een band met de rechtsgeschiedenis behouden. Zijn eerste groot comparatief werk, *Le droit privé des peuples* (1953), bevat nog een grote rechtshistorische component. Het eerste deel ervan behandelt immers in grote lijnen negenenzeventig rechtsstelsels uit de geschiedenis, terwijl het tweede hun onderlinge beïnvloeding beschrijft. Die gegevens vormen dan de basis voor deel drie, waarin hij uit dit historisch materiaal de leidende ideeën van het recht probeert te distilleren.

10. Hoewel dit algemeen werk zeer lezenswaardig blijft, zal de comparatist Dekkers vooral in de herinnering blijven als een specialist van het recht van de socialistische landen. Aanvankelijk was zijn interesse voor dit recht nog eerder deze van een geïnteresseerde dilettant. Een ontroerende getuigenis daarvan vormen de brieven die hij tijdens een reis in China naar zijn echtgenote schreef, gepubliceerd als *Lettres de Chine* (1956). In zijn volgende studies benadrukt hij steeds dat, hoewel het socialistisch recht als geheel niet aanvaardbaar was, toch niet alles ervan mocht verworpen worden; dat het soms een nieuwe inspiratie kon bieden voor het Westers recht. Aanvankelijk stelde Dekkers zich eerder terughoudend op. Hij wou vooral interesse wekken voor het socialistisch recht. In snelle vaart begon hij zich te specialiseren en leerde hij Chinees en Russisch. Desondanks bleef zijn studie van het Chinees recht nogal oppervlakkig. Zij beperkte zich vooral tot een fascinatie voor de Chinese levensopvatting, waarin recht niet het enige en zeker niet het beste middel is om rechtvaardigheid te bereiken. Dekkers' enthousiasme voor China gaat in onze ogen soms te ver: „*l'Occident n'apporte plus rien à l'humanité... la Chine est le monde de demain; car c'est de Chine que viennent les idées nouvelles, les idées vivifiantes, les idées libératrices... les idées tout court*”.

11. Veel wetenschappelijker en diepgaander verliep de studie van het Sovjetrecht. Dekkers ontpopte zich hier vlug tot een specialist zonder weerga. Hij schreef, in beide landstalen, meerdere boeken over het recht van de Sovjet-Unie, zoals *Nieuwe beginselen van Sovjetrecht* (1962) en *Inleiding tot het recht der Sovjet-Unie en der Volksrepublieken* (1964). Die boeken vulde hij aan met een reeks artikelen over de meest uiteenlopende aspecten van het Sovjetrecht en vooral een vertaling van de belangrijkste wetteksten: de Grondwet, de grondbeginselen van het burgerlijk recht en van het procesrecht van de Sovjet-Unie; het burgerlijk wetboek en het wetboek voor huwelijks- en familierecht van de Russische deelrepubliek. Vooral het belang van deze vertalingen mag men niet onderschatten. Zij verschaffen nog steeds een toegang tot het recht van de vroegere Sovjet-Unie, ook voor wie het Russisch niet machtig is. Dekkers organiseerde ook een reeks congressen over het socialistisch recht. Dat was niet altijd gemakkelijk. Bij een congres over eigendomsrecht (de verslagen werden in 1964 gepubliceerd als *Le droit de propriété dans les pays de l'Est*) liet de Russische specialist pas de dag voordien via een telegram weten dat hij jammer genoeg niet kon komen. Dekkers besloot dan maar zelf zijn Russische collega te vervangen en schreef nog vlug de nacht voor het congres zijn paper. Het zegt veel over zijn kennis van de materie dat hij de volgende dag in staat was een — zelfs voor de andere specialisten — indrukwekkende lezing te geven. Dekkers' publicaties over het Sovjetrecht zijn ondertussen achterhaald door de gebeurtenissen: het socialistisch recht bestaat niet meer. Toch blijven ze interessant, zij het niet langer als toegangspoort tot een andere wereld met een verrassende toekomst, maar wel als bron van een alternatief recht dat ondertussen in de vuilbak van de geschiedenis is beland. Dekkers heeft ervoor gezorgd dat in België iets van dit recht bekend zal blijven, dat ook de geschiedenis van het recht niet louter een *winners' history* zal zijn.

12. De zeer grote verdiensten van Dekkers als rechtshistoricus en comparatist ten spijt, is hij in de ogen van de Belgische juristen toch vooral een civilist. Zijn carrière op dat vlak begon in 1939. Toen vroeg De Page hem mee te werken aan zijn *Traité élémentaire de droit civil belge*. Het contrast is groot. Dekkers was, hoe goed ook, toch nog maar negenentwintig jaar oud, terwijl het in 1933 begonnen *Traité* van De Page reeds vier delen telde en al zo succesvol was dat nog in 1939 een tweede editie begon te verschijnen van de eerste delen. Bovendien mocht Dekkers op dat ogenblik wel al naam en faam hebben als specialist van het Romeins recht, hij had amper vier kleine artikeltjes

over eigentijds recht gepubliceerd, die dan nog meestal handelden over internationaal privaatrecht. Het lijkt vreemd dat De Page een zo jong en zo onervaren iemand koos om hem bij te staan. De Page nam zijn beslissing echter niet hals over kop. Toen hij Dekkers vroeg met hem samen te werken, stond deze al enkele maanden in voor het onderwijs van een cursus die De Page om gezondheidsredenen niet kon doceren. De keuze voor Dekkers was, nu men kan terugblikken, misschien wel de enig mogelijke. Wie anders dan deze onuitputtelijke juridische duizendpoot zou in staat geweest zijn zich staande te houden tegenover de diepgang en werkkraft van De Page?

13. De samenwerking tussen De Page en Dekkers leidde ertoe dat, ondanks de zwakke gezondheid van De Page, de delen vijf en volgende van het *Traité* in een duizelingwekkend tempo konden blijven verschijnen tussen 1941 en 1949. De Page zorgde ervoor dat in de ondertitel of het voorwoord de bijdrage van Dekkers steeds vermeld werd. Het verst ging de samenwerking in deel IX: „*Le présent tome, consacré aux successions, est dû, en entier, à la collaboration de notre savant collègue et ami, M. le professeur Dekkers.*” De Page stelt dit deel dan ook voor als „*le fruit de deux pensées*”. Hijzelf waardeerde dus ten zeerste zijn samenwerking met Dekkers, zoals ook reeds bleek uit de voorstelling van Dekkers aan de lezers van zijn *Traité*: „*auteur de plusieurs ouvrages dont la haute tenue scientifique n’a pas échappé aux juristes de notre époque. Il nous plaît surtout de rendre publiquement hommage à l’affectueux dévouement dont notre jeune collègue et ami a bien voulu nous témoigner en acceptant, malgré les lourdes tâches dont il est lui-même chargé, de participer à l’achèvement de notre „Traité élémentaire de droit civil belge”*”. Dekkers van zijn kant was al evenzeer tevreden over de samenwerking. Later beklemtoonde hij dat De Page hem nooit zijn eigen ideeën opdrong. De Page had er geen probleem mee dat hij een andere mening had. Hij wou enkel dat Dekkers hem dat meedeelde, zodat zij over hun opvattingen konden discussiëren. Leidde dat tot een ander resultaat dan wat de Page in de voorgaande delen van het *Traité* vermeld had, dan mocht Dekkers het gerust publiceren, als hij maar de reden voor het verschil aangaf. Geheel in overeenstemming daarmee, stelt Dekkers dat hij wel eens iets moest corrigeren, preciseren of aanvullen, maar dat hij uiterst zelden iets moest schrappen. Uiteindelijk, stelt Dekkers, dachten hij en De Page toch nogal gelijk. Desondanks zijn verschillen merkbaar tussen de meer historisch gerichte Dekkers en de meer ‘sociologisch’ geïnspireerde De Page. Ook stilistisch lezen Dekkers’ stukken anders dan die van De Page. Een diepgaand onder-

zoek over de verschillen tussen beide en de gevolgen daarvan voor het *Traité*, moet nog gevoerd worden. Waar wachten onze doctorandi op?

14. De samenwerking tussen De Page en Dekkers was zeer vruchtbaar. Het *Traité* telde in zijn eerste versie 12500 bladzijden en vanaf deel V was meer dan de helft daarvan door Dekkers geschreven. Het *Traité* van De Page is dan ook in zekere zin het *Traité* van Dekkers. Opvallend genoeg zijn het veeleer de Franstaligen die de rol van Dekkers benadrukken, terwijl Nederlandstaligen al te vaak zonder meer over het *Traité* van De Page spreken. Dekkers is inderdaad altijd zo bescheiden geweest om zijn eigen verdiensten niet in de verf te zetten, maar de geschiedenis hoeft daar geen rekening mee te houden. De samenwerking tussen De Page en Dekkers overleefde zelfs de dood van De Page. Dekkers werkte tijdens het leven van De Page mee aan de aanvullingen van diens *Traité* en zorgde na diens overlijden voor een bijwerking van de derde editie. Hij benadrukte daarbij dat hij trouw wou blijven aan de aard van het werk.

15. Zijn medewerking aan De Pages *Traité* volstond niet voor Dekkers. Een *Traité élémentaire* van meer dan 12000 bladzijden is nog allesbehalve elementair. Dekkers schreef daarom een verkorte uitgave van het *Traité*, zijn *Handboek van burgerlijk recht* (1956-1958; reeds in 1954-1955 als *Précis de droit civil belge* verschenen in het Frans en daarom misschien wel het beste voorbeeld ooit van perfecte tweetaligheid). Dekkers wou hiermee twee dingen bereiken. De jonge jurist een kort, praktisch werk bezorgen en de overbelasting in het rechtsonderwijs tegengaan. Het *Handboek* is Dekkers' meest beklijvende meesterwerk. Het illustreert perfect zijn opvatting dat: „*L'auteur doit avoir tout lu, sans doute. Mais tout ne doit pas être dit, ni surtout répété.*” Voor studenten is het *Handboek* een pareltje: kort, kernachtig, duidelijk. Juist die eigenschappen houden het nog steeds aantrekkelijk voor de praktizijnen, hoewel de laatste editie ervan ondertussen toch ook al uit 1971/1972 dateert. Het *Handboek* kan men niet los zien van het *Traité*. Wie de kern wil, neme het *Handboek*; wie de details wil, neme het *Traité*. Zij zijn geen tegengestelden, zij vullen elkaar aan. Het ene kan kort zijn omdat het andere lang is, en omgekeerd. Dekkers volgde hierin de door hem bestudeerde humanisten uit de zestiende eeuw. Ook zij waren voorstander van korte werken voor het onderwijs en omvangrijke werken voor de praktijk. Niet alleen de beknopte stijl maakt indruk, ook de maatschappelijke gerichtheid van de auteur. Voor hem is recht een instrument om de zwakken te beschermen en de rechter moet daar zijn steentje toe bijdragen.

16. Dit laatste wijst op een aspect van de mens Dekkers dat in het voorgaande onderbelicht is gebleven. Hij was geen wereldvreemde wetenschapper, hij was ook bekommerd om zijn medemens. Iedereen die over hem schrijft, kan niet nalaten zijn charmante persoonlijkheid te vermelden. Hij was zeker geen kamergeleerde, want hij musiceerde ook nog actief en was een groot, en allesbehalve passief, sportliefhebber. Niet-juristen aan de universiteit herinneren hem zich daarom soms als de prof die gewoon meevoetbalde met de studenten. Een anekdote daarover van Limpens kan de lezer niet onthouden worden: „Op een bepaalde dag werd hem de opmerking gemaakt dat de sportterreinen voorbehouden waren voor studenten. Voor een jurist van zijn formaat was het een kinderspel om de gewenste oplossing te vinden. Hij liet zich inschrijven als vrij student meer bepaaldelijk voor zijn eigen cursus! Voorwaar een zeldzaam geval van verdubbeling van de persoonlijkheid of een gedurfde illustratie van zijn theorie van de fictie!”

Literatuur

DEKKERS, R., *René Dekkers, 1946* in LUYKX, T. (ed.), *Rijksuniversiteit te Gent. Liber memorialis, 1913-1960*, III, *Faculteit der Rechten*, Gent, Rectoraat, 1960, 184-187.

DE SCHUTTER, B., „Hulde aan René Dekkers” in X (ed.), *Hulde aan René Dekkers*, Brussel, Bruylant, 1982, 1-2.

FEENSTRA, R., „René Dekkers”, *Jaarboek van de maatschappij der Nederlandse letterkunde te Leiden*, 1980-1981, 122-128 (consulteerbaar op: <http://www.leidenuniv.nl/host/mnl/levens/80-81/dekkers>)

GILISSEN, J., „In memoriam René Dekkers, 1909-1976”, *T.R.G.* 1977, 220-222.

GILISSEN, J. en FEENSTRA, R., „René Dekkers als rechtshistoricus” in X (ed.), *Hulde aan René Dekkers*, Brussel, Bruylant, 1982, 23-33.

HAZARD, J., „René Dekkers and socialist law” in X (ed.), *Hulde aan René Dekkers*, Brussel, Bruylant, 1982, 407-413.

LIMPENS, J., „In memoriam Prof. Dr. René Dekkers (27 november 1909-22 oktober 1976)”, *Jaarboek Koninklijke Academie van Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België 1977*, 353-376.

LIMPENS, J., „In memoriam René Dekkers, 1909-1976”, *R.W.* 1976-1977, 2433-2448.

LIMPENS, J., „René Dekkers, civiliste et comparatiste” in X (ed.), *Hulde aan René Dekkers*, Brussel, Bruylant, 1982, 235-239.

RIGAUX, F., „René Dekkers, 1909-1976”, *J.T.* 1977, 67-70.

VANDERLINDEN, J., „Il incarnait la jeunesse” in X (ed.), *Hulde aan René Dekkers*, Brussel, Bruylant, 1982, 3-4.

Over de samenwerking met De Page en diens *Traité* kan men, elders in dit nummer, het artikel over De Page lezen, evenals de aldaar vermelde literatuur.

De bibliografie van René Dekkers is te vinden in: „Bibliographie”, in *Hulde aan René Dekkers*, Brussel, Bruylant, 1982, 5-19, en tevens in het In memoriam door Limpens in het Jaarboek van de Academie.